

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KAMU DİPLOMASİSİ VE KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIM ARACI OLARAK EŞLEŞTİRME MEKANİZMASI

Mehlika Özlem ULTAN*

ÖZET

Eşleştirme mekanizması, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Avrupa Birliği'ne üyelik olasılığının ortaya çıktığı Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin kamu yönetimlerindeki eksiklikleri gidermek amacıyla 1990'lı yıllarda geliştirilmiştir. Eşleştirme, projeler aracılığıyla gerçekleştirilir; Birlik üyesi ülkelerdeki kamu kurumlarının teknik iş birliği yoluyla yararlanıcı ve ortak ülkelerdeki kamu kurumlarına örnek olmasını planlamaktadır. Böylece Avrupa Birliği üyesi devletlerin kamu kurumlarındaki iyi uygulamaların Birlik sınırlarının ötesine yayılması ve bu ülkelerdeki kurumların Avrupalılaştırılması hedeflenmektedir. Eşleştirme mekanizması gibi kurumsal araçlar, Avrupa Birliği hukukunun aday ve potansiyel aday ülkeler ile üye ülkeler tarafından etkin bir şekilde uygulanmasını desteklemek için tasarlanmıştır ve bir kamu diplomasisi ve yumuşak güç aracı olarak kullanılmaktadır. Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin bir kamu diplomasisi aracı olarak Eşleştirme mekanizmasını nasıl kurguladığı ve dış politikasında nasıl uyguladığı üzerine odaklanmaktadır. Bu amaçla, özellikle genişleme politikası ülkelerindeki faaliyetlerine yoğunlaşarak bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eşleştirme, Kamu Diplomasisi, Yumuşak Güç, Aday Ülkeler, Avrupalılaştırma.

JEL Kodlar: F53, N14, P41

PUBLIC DIPLOMACY IN THE EUROPEAN UNION AND THE TWINNING MECHANISM AS A PRE-ACCESSION FINANCIAL AID

ABSTRACT

The twinning mechanism was developed in the 1990s to eliminate the deficiencies in the public administrations of the Central and Eastern European Countries, where the possibility of European Union membership emerged with the end of the Cold War. Twinning is implemented through projects; it envisages that public institutions in Union member countries will be role models for public institutions in beneficiary and partner countries through technical cooperation. Thus, it is aimed to spread the good

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ozlemultan@gmail.com, [0000-0002-0718-9083](tel:0000-0002-0718-9083)

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 6 Ocak 2023

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 25 Mayıs 2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 25 Mayıs 2023

Araştırma Makalesi/Research Article

practices in the public institutions of the European Union member states beyond the borders of the Union and to Europeanize the institutions in these countries. Institutional tools such as the twinning mechanism have been designed to support the effective implementation of the European Union law by candidate and potential candidate countries as well as in member states and it is used as a tool of public diplomacy and soft power. This study focuses on how the European Union constructs the Twinning mechanism as a public diplomacy tool and how it implements it in its foreign policy. For this reason, it is aimed to make an evaluation by concentrating on the activities in the enlargement policy countries.

Keywords: *Twinning, Public Diplomacy, Soft Power, Candidate Countries, Europeanization.*

JEL Codes: *F53, N14, P41*

1. GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde diplomasi kavramının alt dallarından biri olarak kabul edilen kamu diplomasisi, birçok uluslararası aktör tarafından etkileşimde oldukları diğer aktörlerin kamuoylarını etkilemek ve kendi istedikleri şekilde hareket etmelerini sağlamak amacıyla kullanılan önemli bir dış politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel diplomasiden farklı olarak, kamu diplomasisinin kamuoyunun yönlendirilmesine yönelik vurgusu ön plana çıkmaktadır (Köksoy, 2014: 212). Dolayısıyla geleneksel diplomasi uluslararası bir aktörle bağlantılı hareket ederken kamu diplomasisi bu aktörlerin kamuoylarıyla bağlantılı olarak değerlendirilmektedir.

Avrupa Birliği (AB), kamu diplomasisi uygulayan, yumuşak güç araçlarından yararlanan önemli bir örgüt olarak ön plana çıkmaktadır. Avrupalılaştırma sürecini bir dış politika aracı olarak da kullanmaya başladıktan sonra bu amaca ulaşmak için politika uygulamalarını çeşitlendirmeye başlamıştır. Siyasi, ekonomik ve kültürel değerlerin AB üyesi olmayan ülkelere kamu diplomasisi ve yumuşak güç aracılığıyla aktarılması süreci birçok alanda ele alınabilmektedir. Katılım öncesi mali yardım araçları da bunlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bir AB ülkesi öncülüğünde AB üyesi olmayan bir ülkenin idari yapılanmasının Avrupa ile yakınlaştırılması amacıyla uygulanan ‘Eşleştirme’ (Twinning) mekanizması da bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında kamu diplomasisi kavramı üzerinde durulduktan sonra AB’de kamu diplomasisi sürecine bakılacaktır. Ulus üstü bir siyasal aktör olan AB, etkili ve az maliyetli bir dış politika aracı olarak kamu diplomasisinden faydalanmaktadır. Bunu kültür ve eğitim gibi birçok sosyal alanda görmek mümkündür. Ancak bu çalışma konunun yasal ve mali boyutu üzerinden bir inceleme yapmayı planlamaktadır. Bu amaçla Birlik ülkelerinin etkin olarak kullandığı kamu yönetimi uygulamalarının aday ülkelere ve Avrupa Komşuluk Politikası ülkelerine aktarılması için yararlanılan Eşleştirme projeleri, Birliğin bir kamu diplomasisi aracı olarak analiz edilecektir.

2. KAMU DİPLOMASİSİ

Uluslararası ilişkiler alanında, özellikle Soğuk Savaş'ın ardından yaşanan gelişmeler, diplomasi kavramının boyutlarının çeşitlenmesine yol açmıştır. Uluslararası ilişkilerin aktörlerinin değişimi ve gelişimi, vatandaşların da diplomasinin birer aktörü haline gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum da devletlerin ve uluslararası örgütlerin dış politika uygulamalarında uluslararası kamuoyunu etkilemelerini kaçınılmaz kılmaktadır (Selvi, 2019: 58). Bu gereklilik sebebiyle kamu diplomasisi kavramı ilk kez 1965 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Edmund Gullion tarafından dış politika oluşumunda kamuoyu davranışlarındaki etkisi anlamıyla ortaya atılan kavram, Joseph Nye tarafından yumuşak gücün bir kullanım alanı olarak ifade edilmektedir (Nye, 2017: 151-152). Nicholas J. Cull (2009: 12) ise uluslararası bir aktörün uluslararası ortamı yönlendirmek ve yönetmek için başka bir ülke kamuoyuyla ilişki kurma girişimi olarak kamu diplomasisini tanımlamıştır.

Diğer tanımlarına bakıldığında, bir ülkenin vatandaşlarının düşünceleri, kültürü ve örgütleri vasıtasıyla ülkenin amaç ve politikaları hakkında yabancı ülkelerin kamuoyunu bilgilendirmek için yürütülen bir iletişim kurma süreci olarak ifade edilmektedir (Tuch, 1990: 3). Dolayısıyla küresel iletişimde kamu diplomasisi uygulamaları önemli bir yere sahip olmaya başlamıştır. Özellikle egemen, gelişmiş ve merkezi ülkeler tarafından sıklıkla kullanılan bir yöntem haline gelmiştir (Gunaratne, 2005: 259).

Her ne kadar ilk kez 1965 yılında kavram olarak kullanılsa da tarihini daha geçmişe götürmek mümkün olabilmektedir. Ancak günümüzdeki anlamıyla özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra etkinliğinin ve etki düzeyinin arttığını ifade etmek mümkündür. Bu dönemden itibaren kamu diplomasisi gelişmiş devletlerin yabancı kamuoylarını kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmek ve istedikleri imajı oluşturmak için kullandıkları stratejik olarak değerlendirilen bir yönetim şekli haline gelmiştir. Ancak bir ülkenin kültürü, değerleri, politika içeriği çekici olmadığı takdirde, o ülkenin kamu diplomasisinin de çok güçlü bir etki yaratamayacağı da ifade edilebilmektedir (Nye, 2008: 95). Bu durum, kamu diplomasisinin yumuşak güç kavramıyla olan yakın ilişkisini de ortaya koymaktadır. Yumuşak güç, sert güce başvurmadan ya da zorlama kullanmaksızın, çekici unsurlardan faydalanarak istenilen sonuca ulaşma yeteneği olarak ele alınmaktadır. Bir ülkenin sahip olduğu yumuşak güç, o ülkenin kültürel değerlerine, politik ve ekonomik faaliyetlerine göre etkin olabilmektedir. Bu sebeple kamu diplomasisi ve yumuşak güç çoğu zaman birlikte ele alınarak, bir ülkenin diğer bir ülkeyi etkileme sürecinde birlikte analiz edilebilmektedir (Nye, 2008: 94). Ülkeler yumuşak güç aracılığıyla siyasi, ekonomik ve kültürel ortaklıklar kurabilmekte ve böylece barış ortamının sağlanmasına yardımcı olabilmektedir. Bu gücü etkili kullanabilen ülkelerin dış politikalarında ve diğer devletlerle olan ilişkilerinde stratejik hareket edebilmekte ve uluslararası politikada değerlerini artırabilmektedirler. Bu sebeplerle yumuşak güç, kamu diplomasisinin unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Kömür, 2020: 91).

Bu bağlamda, kamu diplomasisi faaliyetlerinin AB açısından ele alınması ve Eşleştirme projelerinin bir kamu diplomasisi faaliyeti olarak nasıl uygulanmaya çalışıldığının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

2.1. Avrupa Birliği'nde Kamu Diplomasisi

AB, geçmişten günümüze gelen Avrupa'da savaşların sona ermesi düşüncesinden doğan bir ulus üstü örgütlenmedir. Avrupa kıtasında barış ve istikrarı sağlamak için önemli bir uluslararası aktör olması gereken AB, savaştan ziyade barışa ağırlık vermiş ve bu doğrultuda yumuşak güç ve kamu diplomasisi aracılığıyla diğer aktörlerle ilişkilerini yürütme amacıyla hareket etmiştir. Özellikle 21. yüzyılda etkin ve güçlü bir aktör olabilmek, küreselleşmenin yol açtığı yeni dünya düzenine uyum sağlamak, diğer aktörlerden daha tecrübeli ve bilgili ilerlemeyi gerekli kılmaktadır. Avrupa'nın birçok güçlü devletinin barışın tesisi için önce ekonomik hedeflerle bir araya gelerek oluşturduğu AB, siyasal yapılanmaya doğru evrilmiş ve normatif güç unsurlarından da yararlanarak değer odaklı bir ulus üstü örgüt olarak hareket etme yolunda ilerlemiştir.

Barışın tesisi amacıyla kurulan bu örgüt, iletişim stratejisi olarak kamu diplomasisinden ve yumuşak güç unsurlarından yararlanmış; Avrupa kimliğinin yaratılması, Avrupa değerlerinin diğer ülkelere yayılması ve AB imajının Avrupa dışı ülkelere inşa edilmesi için çaba sarf etmiştir (Tench ve Yeomans, 2006: 136). Avrupalılaştırma ve Avrupa'ya uyum düşüncesi, 1993 yılında Avrupa Konseyi'nin AB'ye üye olmak isteyen ülkelere bazı kriterlerin uygulanmasına karar vermesiyle de ilişkilendirilebilmektedir. Kopenhag kriterleri olarak adlandırılan bu kurala göre bir aday ülke üye olmak istiyorsa gerekli şartları yerine getirmek zorundadır. Bu koşullar, adayları AB'nin işleyişine hazırlamak için kararlaştırılmıştır (UNHCR Tool Boxes, 2022: 141-142) ve şu şekilde sıralanabilmektedir:

- “Siyasi kriterler: demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve azınlıkların korunmasını garanti eden kurumların istikrarı;
- Ekonomik kriterler: işleyen bir piyasa ekonomisi ve rekabet ve piyasa güçleriyle başa çıkma kapasitesi;
- Müktesebatı etkin bir şekilde uygulamak için idari ve kurumsal kapasite ve üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneği.” (2022, Accession Criteria).

Bu şartların yerine getirilmesinden sonra adaylık sürecinin başlatılması, AB'nin siyasi, ekonomik, hukuki ve kültürel değerlerini bu ülkelere aktarmak için attığı önemli adımlardan biridir (Michalski, 2007: 142). Avrupa değerlerinin aday ülkelere ve komşuluk politikası ülkelerine iletilmesi temel anlamda bir kamu diplomasisi politikası olarak değerlendirilebilmektedir. Bu durum Birliğin yumuşak güç uygulamaları olarak da ele alınabilmektedir.

Kopenhag kriterlerin tümünün uygulamaya geçirilmesi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için zor olsa da müktesebatın benimsenmesi önemli görülmektedir (Yıldız, 2018: 232). Özellikle aday ülkeler AB hukuku ve yerel mevzuat ile uyumluluğu sağlamak durumundadırlar, bu hem siyasi hem de mali açıdan maliyetli bir süreç olabilmektedir. Bu zorlukları telafi etmek için AB, ilgili ülkelerin idari yapılarına yardımcı olmayı amaçlayan bir mekanizma oluşturmuştur (Papadimitriou and Phinnemore, 2003: 2).

AB kamu diplomasisi, doğrudan halkın hedeflenmesi üzerine değil, ilgili ülkelerin vatandaşlarını etkileyecek liderlerin, yöneticilerin etkilenmesi üzerine odaklanmaktadır. Avrupa kuşkuculuğunun yüksek seviyelerde olduğu bazı ülkelerde yumuşak gücün ön plana alınması önemli bir siyasi strateji olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Kopenhag kriterlerini yerine getirme çabasında olan ülkeler, bu yolla Avrupa'ya daha rahat uyum sağlayabilmekte, ekonomik refahın ve güvenliğin bu şekilde sağlanabileceğine yönelik bilgilendirilmektedirler (Melissen, 2005: 9-10). Dolayısıyla AB'nin Birliğe henüz üye olmayan ülkelere yönelik yürüttüğü yumuşak güç ve kamu diplomasisi faaliyetlerinin, bu ülkelerin hedeflenen politikalarının Birlik ile uyumlu hale gelmesine ve bunların Avrupalılaşmasına yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde AB'ye üye olma yolunda olan birçok ülke, kendi iç yapılarını, hukuk sistemlerini, ekonomik faaliyetlerini ve siyasi sistemlerini AB'nin ortaya koyduğu standartlara yaklaştırmak için çaba sarf etmektedir. Birçok politika alanında bu durumla karşılaşmak mümkündür. Hukuki ve idari sistemin standartlarının birbirine yaklaştırılması için Birliğin uyguladığı önemli programlardan biri ise Eşleştirme mekanizması olarak ele alınabilmektedir.

3. EŞLEŞTİRME MEKANİZMASI (TWINNING)

En temel tanıma göre Eşleştirme, “AB üye devletlerinin ve yararlanıcı veya ortak ülkelerin kamu idareleri arasındaki kurumsal iş birliği için bir Avrupa Birliği aracı” şeklinde ifade edilmektedir (Twinning, 2022). Bu araçtan yararlanan ülkelerin kurumsal kapasitelerini geliştirmeye yardımcı olan teknik yardım mekanizması olarak kullanılmaktadır. Eşleştirme süreci, teknik yardımın yanı sıra bu ülkelere mali destek sağlamayı da amaçlamaktadır. Yararlanan ülkenin kamu kuruluşunun eksikliklerini tespit etmek için bir ihtiyaç analizi oluşturulması ile sürecin başladığı ve genellikle tamamlanması için bir yıldan fazla zamana ihtiyaç olduğu görülmektedir (Bahçecik, 2014: 73).

Görevlerini katılımcı kurumların uzmanlığına yatırım, uzmanlık transferi için bir araç, en iyi uygulamaları paylaşmanın bir yolu ve insan kaynaklarını geliştirmek için bir teşvik şekline ele almak mümkündür. Aday ülkeler ve katılımcı kurumların fikirlerini geliştirmeleri, paylaşımları ve ticari iş birliğini teşvik etmeleri için bir tür fırsat olarak değerlendirilmektedir (Twinning ve Taiex, 2022).

Avrupa Komisyonu tarafından AB'nin genişlemesi sürecine hazırlık amacıyla 1998 yılında başlatılan bir girişim olan Twinning, ilk olarak AB genişleme politikası kapsamında kullanılmıştır (Eşleştirme Mekanizması ve Türkiye, 2012: 8). Avrupa Komisyonu kararı ile AB'ye aday ve potansiyel

aday ülkelere ve bazı Avrupa Komşuluk Politikası ülkelerine yardımda bulunmak için Eşleştirme etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde ulusal idarelere, kurumsal ve idari kapasite düzeylerinin yükseltilmesinde yardımcı olunması planlanmaktadır. Bu amaca ulaşmanın en uygun yolu, Birliğin Topluluk Müktesebatını bu ülkelere uygulamak için ihtiyaç duyulan yapı, insan kaynakları ve yönetim becerileri konusunda üye devletlerin deneyim ve uzmanlığını yararlanacak ülkelerin kamu idareleriyle paylaşmaktır. Bu sebeple bu yararlanıcı idarelerin personelinin eğitimleri de düzenlenmektedir (Twinning, 2022).

Twinning mekanizmasının temel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Twinning Mekanizması ve Türkiye, 2012: 9):

- “Eşleştirme, tek taraflı bir mekanizma olmayıp, üye devlet ve aday ülkenin iş birliğine dayalı bir sistemdir ve üye devletlerin kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan uzmanların bizzat aday ülkede bulunarak ilgili kamu kurumunda müktesebatın uygulanmasına yönelik kurumsal yapılanmaya ilişkin bir projede çalışması üzerine kuruludur.
- Bir Eşleştirme projesi sadece danışmanlık veya diğer klasik teknik destek çeşitlerini sunmak üzere tasarlanmamıştır. Eşleştirme projesi, zorunlu sonuçlar elde edilmesi gereken, belirli bir alandaki idari iş birliği projesidir.
- Eşleştirme projeleri AB müktesebatına veya iş birliğine açık diğer AB politikalarına bağlı olarak, faydalanıcı ülkeye, somut işlevsel bir sonuç (zorunlu sonuç) sağlamalıdır.
- Eşleştirme ortakları yalnızca zorunlu sonuca ulaştıracak yollara değil aynı zamanda bu sonuçlara ulaşmaya da kendilerini adanmışlardır. Proje sonuçlandığında, faydalanıcı ülkenin kendi yetki ve sorumluluğu altında, yeni veya uyarlanmış bir sistem işler halde olmalıdır.
- Eşleştirme projesinin uygulaması bittikten sonra bile Eşleştirme projesinin başarısı (zorunlu sonuçlar) faydalanıcı kurum tarafından kalıcı bir değer olarak sürdürülmelidir.
- Bir Eşleştirme projesi, üye devletten faydalanıcı ülkeye tek yönlü bir teknik destek değildir. Aynı zamanda hedeflenen değişikliklerin arkasındaki itici güç olan faydalanıcının özel taahhüdünün çok önemli olduğu yakın bir ortaklıktır.
- Eşleştirme hibe mahiyetinde ortak bir projedir. Teknik desteğin bir üye devletten bir faydalanıcı ülkeye tek yönlü olarak aktarılması değildir. Her bir ortağın sorumluluk üstlendiği bir süreci kapsayan ortak bir projedir. Faydalanıcı ülke, reformları üstlenmeyi ve finanse etmeyi, üye devlet ise proje süresince sürece eşlik etmeyi taahhüt eder.
- Taahhütlerinin inandırıcılığını vurgulamak için Eşleştirme ortakları çalışmaya başlamadan önce ayrıntılı bir Eşleştirme iş planı hazırlar. Uygulama aşamasında değişiklikler yapılabilir, fakat nihai sonuca ilişkin ilerlemeyi yakından izlemeyi sağlayacak net göstergeler tespit edilmelidir.
- Bir Eşleştirme projesi belirli bir üye devletin idari sistemini kopyalamaktan ziyade Topluluk mevzuatıyla ilişkili olarak AB'deki en iyi uygulamaları tanıtmaya yardımcı olmayı amaçlar.

- Kural olarak, faydalanıcı ülke üye devlet ortağını kendisi seçer.
- Seçilen üye devletin görevi, kendi kurumlarında mevcut olan kamu sektörü uzmanlığını aktarmaktır. Bunun için de ilk ve en önemlisi tam zamanlı bir Yerleşik Eşleştirme Danışmanının (YED) (ya da kamu sektöründen bir görevlinin) en az 12 ay boyunca görevlendirilmesidir.
- Eşleştirme teklif çağruları, faaliyetlerin saydamlığını ve idari teklif sahipleri arasında eşitliği sağlamak amacıyla, sadece üye devlet kurumlarındaki ulusal irtibat noktaları arasında dolaşıma çıkar ve ELARG/AIDCO sitelerinde yayınlanır.”

3.1. Eşleştirme (Twinning) Projeleri

Eşleştirme mekanizması projeler aracılığıyla uygulanmaktadır. Bu projelerde oluşturulan teknik iş birliği ile AB üyesi ülkelerdeki kamu kurumlarının yararlanan ve partner ülkelerdeki kamu kurumlarına örnek olması beklenmektedir. Bu şekilde AB üyesi devletlerin kamu kurumlarındaki iyi uygulamaların AB sınırlarının ötesine yayılması ve karşı tarafta muadil kurumların Avrupalılaştırılması amaçlanmaktadır (Erdoğan, 2021: 534). Projeler kapsamında iki ana lider bulunmaktadır: bunlardan birincisi projeye öncülük eden AB üyesi devlet, ikincisi ise uygulamaları öğrenip idari yapısına uyarlayacak olan yararlanıcı devlet idaresidir. Bu iki liderin yanı sıra, Eşleştirme projelerinin önemli bir parçası olan bir Yerleşik Eşleştirme Danışmanı (Resident Twinning Adviser-RTA) bulunmaktadır. Danışman, sürecin tüm uygulama aşaması boyunca yararlanıcı idareyi teşvik etmekte, yardım etmekte ve projenin tüm faaliyetlerini koordine etmektedir (Twinning, 2022).

Eşleştirme projeleri, seminerler, eğitimler, çalışma ziyaretleri, stajlar ve danışmanlık gibi faaliyetleri içerir. Proje süreleri 12 ile 36 ay arasında belirlenmektedir. AB kurumlarından biri olan Avrupa Komisyonu, Eşleştirme projelerinin seçimi, yürütülmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi gibi süreçlerde aktif rol oynamaktadır. AB üyesi ülkelerdeki birçok kamu kurumu da AB üyesi ülkelerdeki kamu kurumlarıyla Eşleştirme projeleri yürütmüştür (Erdoğan, 2021: 535).

Eşleştirme projeleri, AB üye ülkeleri ile yararlanıcı veya partner ülkelere gelen kamu sektörü uzmanlıkları arasında koordine edilmektedir. Bu projelerin temel amacı, taraflar arası faaliyetler yoluyla gerekli operasyonel sonuçlara ulaşmaktır (Twinning, 2022). Bu projelerin oluşturulması ve tanımlanması “Ortak Eşleştirme El Kitabı” ile yapılmakta ve gerekirse güncellenmektedir. Bunların içeriği, Eşleştirme projelerinin hazırlanması ve uygulanması ile ilgilidir. Kılavuzun en son versiyonu 2017 yılında yayınlanmış ve 2018 yılında revize edilmiştir. Bun göre, verilen eğitim ve teknik yardımın sadece bir dönem için geçerli olması yerine kalıcı hale getirilmesi ve proje sonuçlarının yararlanıcı ülke idaresi tarafından içselleştirilmesi en önemli hedefler arasında sayılmaktadır. Etkisini yaymak ve başarısını sürdürmek için, yararlanıcı ülkenin projenin sonuçlarını paylaşması, açıklaması ve tartışması önemli görülmektedir (Guidelines For Twinning Review Missions, 2020).

Eşleştirme projeleri aracılığıyla AB'nin idari uygulamaları ve yasama kuralları hem genişleme ülkelerinde hem de komşu ülkelerde etkin bir şekilde uygulanabilmektedir (Yıldız, 2023: 162). Projelerin uygulayıcısı genellikle Avrupa Komisyonu tarafından yetkilendirilen kamu sektörü kuruluşlarıdır. Bu yüzden onlara 'Zorunlu Organlar' (Mandated Bodies) adı verilmektedir. Bu organlar, AB'nin iyi yönetişimini yararlanıcı ülkelere aktarmak için üyeler ve aday ülkeler arasında ilişki kurmaktadır. Böylece projeler, yasal ve idari gelişmeleri destekleyebilmekte ve ayrıca yararlanıcı ülkelerin sosyal, politik ve ekonomik istikrarını teşvik edebilmektedir (Twinning ve Taiex, 2022). Sonuç olarak, yararlanıcı veya ortak ülkelerin daha etkin bir kamu yönetimine sahip olması hedeflenmektedir (Erdoğan, 2021: 534).

Bu bağlamda, Teknik Yardım ve Bilgi Değişimi (TAIEX) uzmanlarının raporlarının, emsal inceleme heyetinin ve Eşleştirme projelerinin ve ayrıca özellikle aday ülkelerin mevzuat taslaklarına ilişkin uzman görüşlerinin yayınlanması hayati önem taşımaktadır. Bu da yeni idari yapının sürdürülebilirliğinin korunmasına yardımcı olmaktadır (Kmezić ve Bieber, 2020: 7).

Yararlanıcı ülkenin kamu idaresi, bir üye devlet kurumu ile koordineli olarak çalışmak için yeterli personel ve kapasiteye sahip olmalıdır. “Eşleştirme tek yönlü bir teknik yardım aracı değil, ortak bir taahhüttür.” (Twinning, 2022).

3.2. Eşleştirme Mekanizması Faydalanıcı Ülkeler ve Finansal Mekanizma

Eşleştirme mekanizması, Birlik Müktesebatının iç hukuka aktarılması, uygulanması ve yürütülmesine destek vermeyi amaçlamaktadır (Twinning, 2022). Bu bağlamda, Eşleştirmeden yararlanan ülkeler iki gruba ayrılmaktadır:

- Aday ve Potansiyel Aday Ülkeler: Arnavutluk, Bosna Hersek, Kosova, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan ve Türkiye.

- Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy-ENP) Ülkeleri: Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Fas, Filistin, Tunus, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna.

Birinci grup ülkeler 'Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın (Instrument for Pre-accession assistance) (IPA) yararlanıcılarıdır, ikinci grup ülkeler ise Avrupa Komşuluk Aracıdır (European Neighbourhood Instrument) (ENI) (Instrument for Pre-Accession Assistance, 2022).

IPA yararlanıcısı ülkeler ise iki kategoriye ayrılmaktadır:

- AB aday ülkeleri (Türkiye, Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan ve Kuzey Makedonya Cumhuriyeti);
- Batı Balkanlar'daki potansiyel aday ülkeler (BMGK Kararı 1244/99 kapsamında Bosna-Hersek ve Kosova).

Anlaşıldığı üzere, AB'ye aday olan ülkeler söz konusu olduğunda Eşleştirme projeleri IPA aracılığıyla finanse edilmektedir. Bu tür Eşleştirme projeleri, aday ülkelerin kamu kurumlarının AB mevzuatını kabul etmeye ve uygulamaya hazır olmalarına katkıda bulunmaktadır. Bu sayede aday ülke kurumlarının üyelik sonrası dönemde etkin bir şekilde faaliyet göstererek AB mevzuatını uygulama kapasitesine ulaşabilecek değişimleri gerçekleştirmeleri beklenmektedir (Erdoğan, 2021: 534-535). IPA'nın yürürlüğe girmesi PHARE programı ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. AB Polonya'da ve Macaristan'da gerçekleştirilen reformları desteklemek için 1989 yılında kurulan ve Polonya, Macaristan Ekonomilerinin Yeniden İnşası için Yardım anlamına gelen PHARE Programını başlatmıştır. Ancak bu program daha sonra tüm Orta Avrupa ve Baltık Devletlerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. AB, PHARE programı aracılığıyla aday ülkelere yardım sağlamaya başlamıştır. Doğası gereği ekonomik olmasına rağmen, adalet ve içişleri de dahil olmak üzere yasama konularında idari desteğe ve demokrasiye destek üzerine de yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda, PHARE fonları, AB kurumları, üye devletler ve aday ülkeler arasındaki idari işlemleri ve kapasite artırımı konularının geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (UNHCR Tool Boxes, 2022: 143-144). Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında ortaklık ilişkisi kurulan ülkeler ve AB üyesi ülkeler arasındaki Eşleştirme projeleri ise ENI tarafından finanse edilmektedir (Erdoğan, 2021: 534-535).

3.3. Eşleştirme Faaliyetleri

PHARE programı kapsamında, aday ülkelere AB müktesebatını uygulamak yolunda yönetimlerini geliştirmelerinde yardımcı olmak amacıyla ilk Eşleştirme mekanizması 1998 yılında uygulanmıştır. Bu nedenle, AB tarafından düzenlenen belirli bir alanda müktesebatın uygulanmasına yardımcı olmak üzere bazı üye devletlerden uzmanlar belirli bir süre için aday ülkelere gönderilmiştir (UNHCR Tool Boxes, 2022: 144-145).

Eşleştirme mekanizmasını idari alanda Avrupalılaştırmanın bir unsuru olarak görmek mümkündür. Avrupa Komisyonu, IPA ve ENI kapsamında uygulanan bu mekanizmayı, idari kapasiteyi güçlendirmenin ana aracı olarak kabul etmektedir. 1998 ve 2005 yılları arasında aday ülkeler tarafından farklı sektörlerde yaygın olarak uygulanan 1000'den fazla Eşleştirme projesi için Avrupa Komisyonu tarafından fon tahsis edilmiştir (Twinning Mekanizması ve Türkiye, 2012: 10).

2006-2009 yılları arasında en çok tercih edilen kurumsal yeniden yapılanma aracı olmuş ve tarım ve balıkçılık sektörlerinden çevre, enerji ve ulaşım sektörlerine kadar geniş bir yelpazede uygulanmaya devam etmiştir. Söz konusu mekanizmanın en çok kullanıldığı alanın Adalet ve İçişleri olması ise dikkat çekicidir (Twinning Mekanizması ve Türkiye, 2012: 12).

Lizbon Antlaşması'ndan sonra, aday ülkelerin Avrupalılaşmasında başarılı olmak için çok sayıda Eşleştirme projesi yapılmıştır. Eşleştirme mekanizmasının son yılları incelendiğinde, yıllar içinde proje sayısının azaldığı görülmektedir. Tablo 1'den anlaşılacağı üzere 2017 yılında devam eden proje sayısı 238, 2018 yılında 185, 2020 yılında 136 ve son olarak 2021 yılında 58 olmuştur.

Tablo 1. 2017-2021 Yılları Arası Devam Eden Eşleştirme Projesi Sayısı

Yıl	Genişleme Politikası Ülkelerinde	Komşuluk Politikası Ülkelerinde	Toplam
2017	114	124	238
2018	84	101	185
2020	54	82	136
2021	17	41	58

Kaynak: (2022). "TAIEX and Twinning Highlights Annual Activity Reports 2021", European Commission.

Mali yardım ve Eşleştirme projelerinin daha ön plana çıktığı sektörlerle bakıldığında en fazla desteğin adalet ve içişlerine verildiği, 2017 ve 2018 sektör raporlarından anlaşılmaktadır. Ancak bir Eşleştirme projesinin genel bütçesinin başlangıç planındaki gibi kaldığı yani sonradan artırılmayacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle yeni faaliyetler başlatmak veya bunları başka projelere genişletmek için planlanan faaliyetlerin azaltılması veya iptal edilmesi gerekebilmektedir.

2017 yılında 52'si yeni proje olmak üzere 238 Eşleştirme projesi devam etmektedir. IPA bölgesi toplam desteğin %40'ını almıştır. Bu süre zarfında İtalya, projelerde lider ülke haline gelmiştir (TAIEX and Twinning 2017 Highlights, 2017: 5).

2018 yılında 54 yeni proje olmak üzere 185 Eşleştirme projesi devam etmiştir. Projelerin %55'i komşu bölgelerde yürütülürken, %45'i Batı Balkan ülkeleri ve Türkiye'de gerçekleşmiştir. IPA bölgesinde Adalet ve İçişleri en popüler sektör olarak ön plana çıkmaktadır (TAIEX and Twinning 2018 Highlights, 2018: 3).

2020'de 27 üye ülkeden 20'si hem lider üye ülke hem de ortak olarak Eşleştirme projelerinde yer almıştır. Fransa, İtalya, Litvanya, Almanya ve İspanya, IPA'da daha aktif lider konumda bulunan üye ülkeler olmuşlardır. 2020 yılında 136 Eşleştirme projesi devam etmektedir. Bunların %40'ı aday ve potansiyel aday ülkeler ile IPA bölgesi ülkeleri ile yürütülmektedir (TAIEX and Twinning Highlights Annual Activity Report 2020, 2021: 14-16).

Her ne kadar AB üye ülkelerinin çoğu Eşleştirme projelerine katılsa da projelerde öne çıkan ülkeler Fransa ve İtalya olmuştur. Tablo 2, tüm aktif Eşleştirme proje başlıklarını, bütçelerini, yararlanıcı ülkeyi, yararlanıcı idareyi ve tahmini başlama tarihini göstermektedir. Bu tablo ile AB standartlarına yaklaşmak için yardım edilecek başlıca sektörler ve bu sektörlerle sağlanacak mali yardımlar kolaylıkla anlaşılabilir.

Tablo 2. Aday ve Potansiyel Aday Ülkeler için Son Dönem Eşleştirme Projeleri

Bölge	Yararlanıcı Ülke	Proje Başlığı	Bütçe	Beklenen Bitiş Tarihi
IPA	Arnavutluk	Enerji Verimliliği Kurumu'nun kurumsal yapılanması	250.000,00	Q3 2022
IPA	Arnavutluk	Eğitim, Spor ve Gençlik Bakanlığı ile Ulusal Bilim Araştırma ve İnovasyon Ajansı'nın kurumsallaşması (NASRI)	250.000,00	Q2 2022
IPA	Arnavutluk	Hakimler Yüksek Okulu'na Destek	1.000.000,00	Q2 2022
IPA	Bosna Hersek	AB4 Adalet ve İçişleri	850.000,00	Q2 2022
IPA	Bosna Hersek	AB standartlarına göre istatistik üretiminin genişletilmesi ve daha fazla uyumlaştırılması	1.000.000,00	Q3 2022
IPA	Bosna Hersek	Dolaylı vergilendirmeye ilişkin AB müktesebatına uygun en iyi uygulamaların ve mevzuatın uygulanması yoluyla İTA'nın etkinliğinin ve kapasitesinin güçlendirilmesi	1.000.000,00	Q3 2022
IPA	Bosna Hersek	Açık Veri alanında vatandaşlara, iş dünyasına ve kamu kurumlarına sunulan e-hizmetlerin güvenliğinin, kalitesinin ve kullanılabilirliğinin iyileştirilmesine yönelik IDDEEA sisteminin güçlendirilmesi	900.000,00	Q2 2022
IPA	Karadağ	Avrupa Birliği'nin Karadağ'da kendi kaynak yönetim sisteminin kurulması (yeniden lansmanı)	225.000,00	Q2 2022
IPA	Karadağ	Yasal çerçevenin iyileştirilmesi ve Karadağ Denetim Otoritesinin İdari Kapasitesinin güçlendirilmesi	220.000,00	Q1 2022
IPA	Karadağ	Karadağ İş Kurumunun kapasitelerinin güçlendirilmesi	825.000,00	Q1 2022
IPA	Karadağ	Sınırlarda etkin ve verimli gümrük kontrollerinin sağlanması için Gelir ve Gümrük İdaresine destek olmak	100.000,00	Q2 2022
IPA	Karadağ	AFCOS Sistem organları personelinin usulsüzlük yönetimi (hizmetler) alanında eğitimi	100.000,00	Q2 2022
IPA	Kuzey Makedonya	Güçlendirilmiş ifade özgürlüğü	500.000,00	Q2 2022
IPA	Kuzey Makedonya	Çevre ve İklim Değişikliği Mevzuatının Uygulanması için Kapasitenin Güçlendirilmesi	1.000.000,00	Q1 2022
IPA	Kuzey Makedonya	Kültürel miras ve çevre suçlarıyla ilgili organize suç grupları ve ceza davalarıyla ilgili kurumsal kapasitelerin güçlendirilmesi	1.000.000,00	Q4 2022
IPA	Kuzey Makedonya	Sanayi kirliliği alanında müktesebatın etkin bir şekilde uygulanması için kapasitelerin daha da güçlendirilmesi	1.000.000,00	Q2 2022
IPA	Sırbistan	Sırbistan sağlık sektörünün bulaşıcı hastalıkla mücadele kapasitesinin güçlendirilmesi	1.000.000,00	Q2 2022
IPA	Türkiye	Kamu Görevlileri Etik Kurulunun Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi	1.000.000,00	2021
IPA	Kosova	2021 ve 2022 için Eşleştirme planlanmamıştır.		

Kaynak: (2022). "Pipeline of Twinning Projects", European Commission.

Eşleştirme mekanizması kapsamında yürütülen yeni ve devam eden proje sayısındaki azalma hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte, Komisyonun son genişleme raporu çerçevesinde bir çıkarım yapmak mümkündür. 19 Ekim 2021’de Komisyon, Batı Balkanlar ve Türkiye’nin AB yolunda kaydettikleri ilerlemenin ayrıntılı bir değerlendirmesini sağlayan ve özellikle temel reformların uygulanmasına odaklanan 2021 Genişleme Paketini kabul etmiştir. Bunun yanı sıra önümüzdeki reform öncelikleri hakkında rehberlik yapacağını da açıkça belirtmiştir (The EU Enlargement Package 2021, 2021).

Covid-19 pandemisi veya bazı güvenlik sorunları nedeniyle AB ile aday ülkeler arasındaki ilişkiler AB gündeminin ilk sıralarında yer almamaktadır. Aday ülkelerle diyalogu ve iş birliğini artırmayı ummalarına rağmen, Avrupa Konseyi genel olarak AB'nin Doğu Akdeniz’de istikrarlı ve güvenli bir ortamda, iş birliğine dayalı ve karşılıklı yarar sağlayan bir ilişkinin geliştirilmesinde stratejik bir çıkarı olduğunun altını çizmektedir. Güvenli ve istikrarlı bir Avrupa, idari bir dönüşümden daha önemli görülmektedir. Ancak, Birliğin içinde bulunduğu krizlerin dinmesi ve genişleme politikasının yeniden gündeme gelmesiyle aday ülkelerin Avrupalılaşması için yürütülen Eşleştirme projelerinin öneminin bir kez daha ön plana çıkabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

4. SONUÇ

AB, dünyada önemli uluslararası ilişkiler aktörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bir ulus üstü örgüt olarak diğer aktörleri etkileyebilme gücü de uyguladığı kamu diplomasisi politikalarından ve yumuşak güç uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Kamu diplomasisi bir dış politika aracı olarak kullanıldığı takdirde, AB’nin gelecekte de güçlü bir siyasal aktör olarak varlığını sürdürebilmesi mümkün olabilecektir. Bu süreçte bir dış politika uygulaması olarak Avrupalılaşma konusunun da altını çizen AB, bunun için çeşitli araçlardan yararlanmaktadır. Siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda kendi değerlerini AB dışı ülkelere aktarmak için uyguladığı politikalardan biri de Eşleştirme mekanizmasıdır.

Eşleştirme projeleri, müktesebat uyumu için çok önemli ve verimli bir araçtır. Eşleştirme mekanizmasının en güçlü yönlerinden biri, projelerin tüm paydaşların elde etmeye çalıştığı ‘zorunlu sonuçlara’ sahip olmasıdır. Ayrıca, sadece kâr amacı gütmeyen özel sektör uzmanlarını içeren teknik yardım projelerinden farklı olarak, Eşleştirme projeleri büyük ölçüde üye devlet kamu kurumlarının katkı ve deneyim aktarımı ile yürütülmektedir.

Eşleştirme projeleri, bir yandan komşu ülkelerdeki kamu kurumlarının gelişmesini sağlarken, diğer yandan dönüştürülen kurumlar aracılığıyla AB ile mevcut ortaklık ilişkisinin daha sağlıklı işlenmesini amaçlamaktadır. Yararlanıcı ve ortak ülkelerdeki Eşleştirme projelerine katılacak kamu kurumlarının bir yandan yeterli personele, diğer yandan bu süreçte meydana gelecek dönüşümleri özümleme kapasitesine sahip olması gerekmektedir. Ayrıca, kurumsal düzeyde yüksek düzeyde bağlılık

ve gelişim arzusunun olduğu Eşleştirme projelerinin beklenen sonuçları üretme olasılığı daha yüksek olarak değerlendirilmektedir.

Eşleştirme mekanizmasının temel amacı, Avrupalılaşmayı yalnızca mevcut AB üye ülkelere değil, aynı zamanda AB'nin aday ülkeler ve Avrupa Komşuluk Politikası ülkeleri gibi dış coğrafi sınırlarına da yaymaktır. Proje sayısındaki azalmanın Birliğin hem iç işlerinde yaşadığı krizlerle hem de dış politikadan kaynaklı konularla ilgili olduğu değerlendirilmektedir. Bu krizlerin çözülmesinin ardından Birlik, en önemli politika hedeflerinden biri olan Avrupalılaşmayı yeniden gündemine alacaktır. En kısa zamanda politika yapıcı bir Birlik olmanın ötesinde politika aktaran Birlik olma konumunu da sürdüreceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- (2012) “Twinning Mekanizması ve Türkiye”, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara: MD Matbaacılık.
- (2017) “TAIEX and Twinning 2017 Highlights”, European Commission. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/rapport_annuel_2017_taiex_et_jumelage.pdf, (15.08.2022).
- (2018) “TAIEX and Twinning 2018 Highlights”, European Commission. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-09/taiex_and_twinning_activity_report_2018_en.pdf, (15.08.2022).
- (2020) “Guidelines For Twinning Review Missions”, European Commission. <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2019-11/20191104-guidelines-trm-near.pdf>, (10.08.2022).
- (2021) “TAIEX and Twinning Highlights Annual Activity Report 2020”, European Commission. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/taiex-and-twinning-activity-report-2020_en, (12.08.2022).
- (2021) Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, “The EU Enlargement Package 2021”, European Commission. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news/2021-enlargement-package-european-commission-assesses-and-sets-out-reform-priorities-western-balkans-2021-10-19_en#:~:text=Today%2C%20the%20European%20Commission%20adopted,as%20well%20as%20clear%20guidance, (12.08.2022).
- (2022) “Accession Criteria”, European Commission. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/glossary/accession-criteria_en, (15.08.2022).

- (2022) “Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA)”, European Commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/ipa/, (14.08.2022).
- (2022) “Pipeline of Twinning Projects”, European Commission. <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2022-03/Twinning%20pipeline%20updated%2017-03-2022.pdf>, (12.08.2022).
- (2022) “TAIEX and Twinning Highlights: Annual activity report 2021”, European Commission, Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/4c38a5e7-59f0-408b-bde6-630453c14513_en?filename=AAR2021_EN.pdf (12.08.2022).
- (2022) “Twinning and Taiex-EU Enlargement and Neighbourhood Projects”, <https://um.fi/twinning-and-taiex-eu-enlargement-and-neighbourhood-projects#Twinning>, (14.08.2022).
- (2022) “Twinning”, European Commission. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/funding-and-technical-assistance/twinning_en, (12.08.2022).
- Bahçecik, Ş. O. (2014) “European Union Twinning Projects and the Turkish Police: Looking beyond Europeanization”, *New Perspectives on Turkey*, 51: 69-96.
- Cull, N. J. (2009) “Public Diplomacy: Lessons From the Past”, Los Angeles: Figueroa Press.
- Erdoğan, S (2021) “Twinning”, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi, İKV Yayınları*.
- Gunaratne, S. A. (2005) “Public Diplomacy, Global Communication and World Order: An Analysis Based on Theory of Living Systems”, *Current Sociology*, 53(5): 749-772.
- Kmezić M. ve Bieber, F. (2020) “Protecting the Rule of Law in EU Member States and Candidate Countries”, *Sieps European Policy Analysis*, 12: 1-16.
- Köksoy, E (2014) “Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkiler İlişkisi: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Marmara İletişim Dergisi*, 22: 211-231.
- Kömür, G. (2020) “Yumuşak Güç Unsuru Olarak Kamu Diplomasisi”, *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, 2(3): 89-115.
- Melissen. J. (2005) “The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations”, New York: Palgrave Macmillan.
- Michalski, A. (2007) “The EU as a Soft Power: The Force of Persuasion” Jan Melissen, (ed.) *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. 2nd Edition. New York: Palgrave Macmillan.
- Nye, J. S. (2008) “Public Diplomacy and Soft Power”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1): 94-109.

- Nye, J. S. (2017) “Yumuşak Güç”, Ankara: Bingbang Yayınları.
- Papadimitriou, D. ve Phinnemore, D. (2003) “Exporting Europeanization to the Wider Europe: The Twinning Exercise and Administrative Reform in the Candidate Countries and Beyond”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 3(2): 1-22.
- Selvi, Y. E. (2019) “Avrupa Birliği’nin Kamu Diplomasisi”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2(3): 55-63.
- Tench, R. ve Yeomans, L. (2006) “Exploring Public Relations”, England: Prentice Hall.
- Tuch, N. H. (1990) “Communicating with the World U.S. Public Diplomacy Overseas, Institute for the Study of Diplomacy”, Washington, D.C.: Georgetown University.
- UNHCR (2022) “The EU Enlargement Process and the External Dimension of the EU JHA Policy”, *UNHCR Tool Boxes*, 141-168.
- Yıldız, M. (2018). “Avrupa Birliği’ne Türkiye’nin Üyelik Sürecine Yönelik Algıların Dönüşümü” Ebru Canan Sokullu, (ed.) *Popülizmle Dönüşen Avrupa ve Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Yıldız, M. (2023). “Neokolonyalist Çerçeve de Avrupa Birliği’nin Afrika Politikası”, Hasret Çomak, Burak Şakir Şeker, Mehmet Şahin (eds.) *Afrika Jeopolitiği*. Ankara: Nobel Yayıncılık.